

Razvoj govora i najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi

Blažević, Manuela

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:330868>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne u obrazovne znanosti

MANUELA BLAŽEVIĆ

**RAZVOJ GOVORA I NAJČEŠĆI POREMEĆAJI JEZIČNO-GOVORNE
KOMUNIKACIJE DJECE PREDŠKOLSKE DOBI**

Završni rad

Pula, listopad, 2022.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

MANUELA BLAŽEVIĆ

**RAZVOJ GOVORA I NAJČEŠĆI POREMEĆAJI JEZIČNO-GOVORNE
KOMUNIKACIJE DJECE PREDŠKOLSKE DOBI**

Završni rad

JMBAG: 0178086190, izvanredna studentica

Studijski smjer: Preddiplomski izvanredni stručni studij predškolski odgoj

Predmet: Psihologija rane i predškolske dobi

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Psihologija

Znanstvena grana: Opća psihologija

Mentor: doc. dr. sc. Martina Mavrinc

Pula, listopad, 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Manuela Blažević, kandidatkinja za prvostupnicu Predškolskog odgoja ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Manuela Blažević dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „**Razvoj govora i najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi**“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. TEORIJE GOVORNOG RAZVOJA	3
2.1. BIHEVIORISTIČKO GLEDIŠTE	3
2.3. INTERAKCIONISTIČKO GLEDIŠTE	4
3. RAZVOJ GOVORA I JEZIČNIH KOMPONENTI KOD DJECE	5
3.1. PREDVERBALNO RAZDOBLJE I ZNAKOVI USPORENOG JEZIČNO GOVORNOG RAZVOJA	7
3.2. VERBALNO RAZDOBLJE I ZNAKOVI USPORENOG JEZIČNO GOVORNOG RAZVOJA	9
4. SOCIJALNI SLOJ, SPOL, OBITELJSKI UTJECAJI NA RANO UČENJE RIJEČI I JEZIČNO POTICAJNA OKOLINA ZA DJECU	12
5. KOMPETENCIJE ODGAJATELJA U OTKRIVANJU GOVORNIH POREMEĆAJA	14
5.1. AKTIVNOSTI ZA RANO POTICANJE RAZVOJA JEZIČNIH I KOMUNIKACIJSKIH VJEŠTINA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI	15
5.2. GOVORNE IGRE I VJEŽBE ZA RAZVOJ GOVORA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI	16
6. VAŽNOST PREVENCIJE POREMEĆAJA GOVORA U DJECE	19
7. POREMEĆAJI IZGOVORA – UZROCI, PREPOZNAVANJE I SPRJEČAVANJE POREMEĆAJA	21
8. JEZIČNE TEŠKOĆE	24
8.1. USPOREN JEZIČNO – GOVORNI RAZVOJ I NEDOVOLJNO RAZVIJEN GOVOR	24
8.2. NERAZVIJEN GOVOR	25
8.3. POSEBNE JEZIČNE TEŠKOĆE	25
9. POREMEĆAJI RITMA I TEMPORA GOVORA	26

9.1. MUCANJE	26
9.2. BRZOPLETOST	27
9.3. BRADILALIJA	28
10. ZAKLJUČAK	29
11. LITEREATURA	30
12. POPIS TABLICA	32
13. SAŽETAK	33
14. SUMMARY	35

1. UVOD

U prvim godinama djetetova života Matijević (2019.) naglašava kako se mozak razvija nevjerojatnom brzinom, te se postavljaju osnove koje su važne za procese učenja. Interakcija s djetetom je od ključne važnosti, te se pomoću nje određuje smjer i način na koji će se dijete razvijati i učiti. Ako dijete razvije dobre jezične i komunikacijske vještine zasigurno će imati i bolje razvijene predvještine koje su ključne za usvajanje školskih sadržaja. Neupitno je da osim roditelja stručnjaci ranog i predškolskog odgoja imaju mogućnost koja će djeci osigurati razvojno poticajno okruženje i tako pozitivno utjecati na sveukupan razvoj, a samim time i na razvoj jezičnih i komunikacijskih vještina kod djece. Dokazano je da su djeca koja su okružena i izložena većem broju jezično- govornih podražaja sama razvijaju bolje jezične vještine, upravo zbog toga u ovom završnom radu navodi se važnost interakcije kojom je dijete okruženo, a posebice u predškolskoj ustanovi u kojoj odgajatelj provodi odgojno obrazovni proces i na razne načine stimulira razvoj jezika i govora kod djece.

Osnovni način komunikacije među ljudima je govor navodi Berk (2015.), te je za njegov uredan razvoj ključnu važnost ima dobro zdravlje, govorni organi koji su uredno razvijeni, uredno razvijen sluh, uredan intelektualni razvoj i stimulatивно okruženje. Kod djece razvoj jezika najintenzivniji je u prve tri godine života, zbog toga što dijete prolazi kroz fazu prvog krika, zatim glasanja pa sve do sudjelovanja u razgovoru u kojem može izraziti potrebe, osjećaje i stavove, te se na tako može izraziti, boriti za sebe i utjecati na radnje i postupke ljudi kojima je okruženo. U nastavku rada pod poglavljem predverbalno i verbalno razdoblje i znakovi usporenog jezičnog razvoja ukazat će se na važnost ovih razdoblja i prikazati znakovi koji ukazuju na usporeni jezični razvoj.

Pokazatelj ukupnog djetetovog razvoja je tijek razvoja jezika i govora naglašava Posokhova (2008.), ali ovaj tijek mogu narušiti različiti rizični faktori kao što su prijevremeno rođenje, niska porođajna težina, moždana krvarenja, zanemarivanje i zlostavljanje djeteta, te druga stanja koja su se pokazala rizična za uredan govorno-jezični razvoj. Ako se rano prepoznaju odstupanja u jezično-govornom razvoju, te se dijete uključi u ranu pojačanu stimulaciju razvoja govora sprječava se nastanak poremećaja koji će zasigurno negativno utjecati na cjelokupni djetetov razvoj. U ovom završnom radu se navodi važnost što ranijeg prepoznavanja poremećaja govora kod djece, te se detaljno opisuju poremećaji izgovora, jezične teškoće, poremećaji ritma i tempa govora. Također obrađuju se mogući uzroci govornih poremećaja, načini kako

ih spriječiti ili što ranije prepoznati. Poseban osvrt daje se pristupu odgajatelja djetetu s poremećajima u govornom razvoju, kako pristupiti takvom djetetu, kako mu pomoći u savladavanju problema, te kako ostvariti suradnju s obitelji, logopedom i stručnim suradnicima.

2. TEORIJE GOVORNOG RAZVOJA

Postoje tri teorije jezičnog razvoja: bihevioristička, nativistička i interakcionistička. U ovom završnom radu pobliže će se objasniti njihova gledišta o načinu na koji djeca usvajaju jezik.

2.1. BIHEVIORISTIČKO GLEDIŠTE

B. F. Skinner objašnjava kako se jezik, kao i svako drugo ponašanje, stječe putem operantnog uvjetovanja (prema Berk 2008.). Kada dijete proizvodi zvukove, najčešće roditelji one zvukove koji su najsličniji riječima potkrjepljuju osmjesima, zagrljajima i riječima. Bihevioristi vjeruju da se djeca oslanjaju na imitaciju, odnosno da tako usvajaju složene izjave (prema Berk 2015). Međutim, iako je točno da potkrepljenje roditelja i imitacija utječu na rani jezični razvoj, prema biheviorističkom gledištu značilo bi da roditelji moraju konstantno intenzivno poučavati, modelirati i potkrepljivati, ako žele da se kod djeteta razvije bogati rječnik i složene rečenice. Može se zaključiti da biheviorističko gledište objašnjava jezični razvoj kod djece, ali ne u potpunosti.

2.2. NATIVISTIČKO GLEDIŠTE

Noam Chomsky utemeljitelj nativističke teorije, smatrao je kako su jezične sposobnosti kod djece utisnute u strukturu mozga (Berk 2008). Chomsky također tvrdi kako se djeca rađaju sa sustavom za usvajanje jezika koji im omogućava usvajanje jezika u skladu s pravilima određenog jezika kada usvoje dovoljan broj riječi. Berk (2015.) naglašava kako su istraživanja provedena na djeci koja su bila izolirana i zlostavljana dokazuju da je takav način odrastanja doveo do trajnih nedostataka u jezičnim sposobnostima, gramatici i komunikaciji. S obzirom na ova istraživanja može se zaključiti kako je djetinjstvo izrazito osjetljivo razdoblje za učenje jezika. Berk (2008.) ističe kako i nativistička teorija N. Chomskog djelomično objašnjava jezični razvoj kod djece, te je zbog toga vrlo teško identificirati jedinstveni sustav gramatike za koji je Chomsky naglašavao da se nalazi u osnovi svih jezika, a s druge strane djeca ne usvajaju jezik tako brzo kako pretpostavlja nativistička teorija.

2.3. INTERAKCIONISTIČKO GLEDIŠTE

Prema interakcionističkom gledištu, urođena sposobnost, želja za interakcijom s drugima, te jezična i socijalna okolina zajedno se udružuju kako bi djetetu pomogli izgraditi sustav komunikacije (Berk (2008)). Postoji nekoliko različitih interakcionističkih teorija. Dio pobornika ove teorije vjeruje kako su djeca pripremljena za usvajanje jezika, djelomično se slažu sa teorijom Chomskog, ali da djeca na temelju iskustva s jezikom stvaraju zaključke o njegovoj strukturi. Dok dio pobornika ove teorije vjeruje kako djeca primjenom kognitivnih strategija postižu razumijevanje svoje jezične okoline. Može se zaključiti kako je moguće da biologija, kognitivni činitelji i socijalno iskustvo zajedno utječu na različite aspekte jezika.

3. RAZVOJ GOVORA I JEZIČNIH KOMPONENTI KOD DJECE

Osnovni način komunikacije među ljudima je govor. Govor je viša psihička aktivnost čovjeka koja mu omogućuje da pomoću sustava znakova i simbola priopćava svoja znanja, osjeća potrebe i mišljenje drugim ljudima. Osnovni simboli u ljudskom govoru su riječi, a njegova najvažnija funkcija je komunikacija. Na važnost ranog razvoja govora i komunikacijskih vještina ukazuje Matijević (2019.) i postavlja ga kao temelj za uspjeh djeteta u školi, ali i u životu općenito. Ako djeca imaju uredan govorni razvoj i usvoje komunikacijske sposobnosti vrlo često je pravilo da imaju i bolje razvijene ostale pred vještine koje su vrlo važne za usvajanje školskih sadržaja.

Govor se razvija sustavno i predvidivim redoslijedom (Obradović, Starc, Pleša, 2004:28). Andrešić i suradnici (2010.) naglašavaju kako su osnovni preduvjeti za razvoj govora: dobro zdravlje, uredno razvijeni govorni organi, uredan sluh, uredan intelektualni razvoj te stimulativno okruženje. Dijete u trenutku rođenja ima predispoziciju za učenje govora, ako je dijete zdravo ono će imati anatomske i glasovne mogućnosti da nauči jezik. Prema Berk (2008.) djeca se na mnogo načina pripremaju za govor prije nego izgovore prvu riječ. Novorođenčad je posebno osjetljiva na majčin govor i materinji jezik, pretpostavlja se da je to zbog izloženosti majčinom govoru tijekom trudnoće. Dijete u svojoj okolini pomoću interakcije uči jezik. Upravo je interakcija od velike važnosti za daljnji razvoj djeteta, te izloženost djeteta interakciji određuje smjer i način na koji se dijete razvija i uči. Matijević (2010.) ukazuje kako osim roditelja kod djece na govorni razvoj i razvoj komunikacijskih vještina veliki utjecaj imaju stručnjaci ranog i predškolskog odgoja zbog toga što djeci pružaju razvojno poticajno okruženje. Djeca razvijaju bolje jezične vještine ako su izložena većem broju jezično govornih podražaja.

Kako bismo bolje razumjeli razvoj govora potrebno je navesti njegove komponente. Berk (2015.) ističe kako se jezik sastoji od podsustava, oni se odnose na glasove, značenje, ukupnu strukturu i svakodnevnu upotrebu, te kako znanje jezika zahtijeva svladavanje tih aspekata i njihovo kombiniranje u fleksibilan komunikacijski sustav. *Fonologija* je prva komponenta jezika koja se odnosi na pravila koja upravljaju strukturom i slijedom govornih glasova. Druga komponenta jezika se naziva *semantika*, ova komponenta se odnosi na način na koji su temeljni pojmovi izraženi u

riječima i kombinacijama riječi. *Gramatika* je treća komponenta jezika te se sastoji od sintakse i morfologije. Zadnja komponenta jezika se naziva *pragmatika*, te se odnosi na pravila za primjereno sudjelovanje u komunikaciji.

U tablici je prikazan uredan razvoj jezičnih komponenti od rođenja djeteta do desete godine života.

Tablica 1.: Razvoj jezičnih komponenti od rođenja do desete godine djeteta

DOB	FONOLOGIJA	SEMANTIKA	GRAMATIKA	PRAGMATIKA
OD ROĐENJA DO 1 GODINE	<ul style="list-style-type: none"> -Prisutna kategorijalna percepcija -Gukanje, potom slogovanje - Organizacija govornih glasova u fonemske kategorije materinjeg jezika - Slogovanje održava obrasce glasova i intonacije materinjeg jezika 	<ul style="list-style-type: none"> - Preferira slušanje majčina glasa i materinjeg jezika - Analizira tijek govora prema obrascima riječi i naglasku na slogovima - Prepoznaje poznate riječi - Koristi predverbalne geste 	<ul style="list-style-type: none"> - Zamjećuje strukturu slijeda riječi, razlikujući ABA od ABB obrasca - Razvija osjetljivost na granice fraza i rečenica 	<ul style="list-style-type: none"> - Uspostavlja se združena pažnja -Sudjeluje u vokalnoj razmjeni i igrama u kojima izmjenjuje redoslijed
OD 1 DO 2 GODINE	<ul style="list-style-type: none"> - Prepoznaje točan izgovor poznatih riječi - Koristi sustavne strategije pojednostavljivanja izgovora riječi 	<ul style="list-style-type: none"> - Govori prvu riječ - Rječnik raste do nekoliko stotina riječi 	<ul style="list-style-type: none"> - Kombinira dvije riječi u telegrafski govor - Kako se pojavljuju rečenice od tri riječi, tako postupno dodaje gramatičke morfeme 	<ul style="list-style-type: none"> - Sudjeluje u izmjeni redoslijeda u razgovoru i zadržava se na temi
OD 3 DO 5 GODINE	<ul style="list-style-type: none"> - Povećava se fonološka svjesnost -Značajno se poboljšava izgovor 	<ul style="list-style-type: none"> - Stvara kovanice kako bi popunilo praznine za riječ koju još ne zna - Razumije metafore na temelju konkretne, senzorne usporedbe 	<ul style="list-style-type: none"> - Postupno generalizira gramatičke oblike - Nastavlja dodavati gramatičke morfeme pravilnim redoslijedom - Postupno producira složene gramatičke strukture 	<ul style="list-style-type: none"> - Savladava dodatne konverzacijske strategije, kao što je naizmjeničnost - Počinje shvaćati ilokutivne namjere - Prilagođava govor perspektivi sugovornika i socijalnim očekivanjima - Traži pojašnjenje dvosmislenih poruka - Producira kronološke naracije
OD 6 DO 10 GODINE	<ul style="list-style-type: none"> - Fonološka svjesnost se proširuje na sve foneme u riječi - Savladava obrasce naglaska na slogovima, koji upućuju na fine razlike u značenju 	<ul style="list-style-type: none"> - Kod polaska u školu ima rječnik od oko 10000 - Shvaća značenje riječi na temelju definicije - Uzima u obzir višestruka značenja riječi, što je vidljivo iz metafora i humora 	<ul style="list-style-type: none"> - Razrađuje složene gramatičke strukture, kao što su pasivni oblik glagola i fraze s infinitivom 	<ul style="list-style-type: none"> - Koristi napredne konverzacijske strategije, kao što je nijansiranje - Sve bolje razumije ilokutivne namjere - U zahtjevnim situacijama komunicira jasno, kao što je slučaj telefonskog razgovora

Izvor: Berk (2015.) str. 394

Prema prikazanoj tablici može se primijetiti važnost i složenost navedenih jezičnih komponenti i važnost pravodobnog usvajanje za dobar govorni razvoj.

Govorni razvoj sadrži dva osnovna razdoblja, a to su *predverbalno* i *verbalno razdoblje*. U nastavku rada objasnit će se i približiti tijekom jezično govornog razvoja kod djece i navesti simptomi koji ukazuju na usporeni jezično govorni razvoj.

3.1. PREDVERBALNO RAZDOBLJE I ZNAKOVI USPORENOG JEZIČNO GOVORNOG RAZVOJA

U ovom dijelu završnog rada prikazat će se i detaljno opisati glavna postignuća u jezičnom razvoju djece i simptomi koji ukazuju na usporeni jezično govorni razvoj kako bi se prikazala kompleksnost i važnost rane stimulacije govornog razvoja kod djece. Predverbalno razdoblje prema Andrešić i suradnicima (2010.) obuhvaća razdoblje od rođenja do izgovora prve smislene riječi. U početku, dijete s okolinom komunicira putem fiziološkog krika i refleksnog glasanja (prema Velički, Katarinčić 2011.).

Kod pripreme za govor prema Berk (2008.) djeca pažljivo slušaju ljudski govor, ali i sama proizvode razne zvukove, najraniji glasovi kod djece sastoje od ne-govornog glasanja, a to glasanje se sastoji od cviljenja, plakanja, i raznih grlenih i fizioloških funkcija. Djeca u dobi od oko 2 mjeseca započinju proizvoditi zvukove koji su poznati kao gukanje. Ovi zvukovi nalikuju samoglasnicima. Andrešić i suradnici (2010) zaključuju da ako dijete ne reagira na jake zvukove to može predstavljati usporeni jezično govorni razvoj.

U dobi od oko 4 mjeseca dijete počinje slogovati, primjerice bababa, mamama, kako prolazi vrijeme dijete dodaje i nove različite glasove. Isto tako vrlo je bitna i interakcija koja se odvija između roditelja i djece (Berk 2008.). Djeca u ovoj dobi počinju usmjeravati pogled u istom smjeru u koji gleda odrasla osoba, u trenutku kada dijete to čini odrasla osoba komentira ono u što dijete gleda i imenuje predmete i događaje u okolini, ova pojava naziva se združena pažnja. Tako djeca bolje razumiju jezik i proizvode smislene geste i riječi i bolje mogu razvijati rječnik. Još jedna značajna interakcija između roditelja i djeteta na koju ukazuje Berk (2015.) je i igra naizmjeničnih uloga, a to su igre poput igre skrivača. Matijević (2019.) ukazuje na važnost istraživanja

koje se provodi kod gluhe djece. Istraživače je zanimalo hoće li djeca koja su gluha slogovati, ako ne čuju govor. U provedenom istraživanju zaključeno je da je rano slogovanje vjerojatno urođeni mehanizam i da djetetova mogućnost da čuje govor može biti nužan za pojavu složenijih aspekata kasnijih oblika slogovanja.

Kod djece koja imaju usporeni jezično govorni razvoj u ovoj dobi može se primijetiti izostanak reakcije na poznati glas, ne pokazivanju interesa za zvučne igračke, te se ne smiju glasno (Andrešić i suradnici 2010.). Na temelju istraživanja Berk (2008.) zaključuje kako je pojava ranog slogovanja posljedica maturacije, zbog toga što djeca u približnoj istoj dobi u čitavom svijetu počinju sa slogovanjem. U dobi od 7 mjeseci u slogovanju se počinju pojavljivati glasovi zrelog govornog jezika. Prema Andrešić i suradnicima (2010.) simptomi usporenog jezično govornog razvoja u ovoj dobi kod djece očituju se kada izostaje imitiranje glasova odraslih osoba.

Berk (2015.) navodi da otprilike u 10 - om mjesecu djetetova života slogovanje uključuje kombinaciju suglasnika i samoglasnika i obrasce intonacije, a neka djeca ih pretaču u prve riječi kao što su „mama“ ili „tata“. U ovom razdoblju djeca počinju koristiti predverbalne geste kako bi utjecale na ponašanje drugih. Djeca ubrzo počinju shvaćati kada od odrasle osobe dobiju ono što žele, te da korištenjem jezika dolazi do željenih ishoda. Andrešić i suradnici (2010.) ukazuju da se u ovom razdoblju simptomi usporenog jezično govornog razvoja mogu vidjeti u nedostatku brbljanja ili je brbljanje siromašno, ako se dijete ne odaziva na svoje ime, te ako izostaje kontakt očima sa sugovornikom.

Prema Berk (2015.) djece u dobi od oko godinu dana proširuju združenu pažnju i socijalne interakcije, tako da ona počinju prstom upirati prema željenom mjestu ili predmetu i tražiti pažnju odrasle osobe kako bi utjecala na njezino ponašanje. Upiranje prstom vodi prema dvije komunikacijske geste, a to su protodeklarativna (izjavna) gesta i protoimperativna (zapovjedna) gesta.

3.2. VERBALNO RAZDOBLJE I ZNAKOVI USPORENOG JEZIČNO GOVORNOG RAZVOJA

Verbalno razdoblje označava nastanak djetetovih prvih riječi. Verbalnim razdobljem smatra se razdoblje od prve smislene rečenice do automatizacije govora i dalje.

Berk (2008.) tvrdi kako djeca sredinom svoje prve godine života počinju razumijevati značenje riječi, u ovom razdoblju djeca posjeduju vokabular od oko 50 riječi koje mogu izgovarati i 100 riječi koje razumiju, većina djece posjeduje eksploziju imenovanja, odnosno djeca imenuju ono što vide. Zanimljiva je činjenica da su djeca zapravo vrlo motivirana kada je potrebno usvojiti riječi za one kognitivne probleme kojima se u tom trenutku suočavaju (Berk 2008.) Andrešić i suradnici (2010.) navode kako se usporeni jezično govorni razvoj može očitovati u ne razumijevanju riječi, ne razumijevanju gesti i nekorištenje istih, kada dijete ne govori najmanje pet riječi i ne razumije jednostavne upute i pitanja. U ovoj govornoj fazi djeteta prve riječi su obično dvosložne, te djeca koriste riječi koje znaju čak i za one sadržaje koje za koje ne znaju riječi, ova pojava naziva se prekomjerno proširivanje ili uopćavanje (Berk 2015.). Prema Berk (2008.) kod djece se u dobi između 18 i 24 mjeseci života rječnik povećava. Dijete počinje brže otkrivati riječi u govornim rečenicama i tako razvija pamćenje i kategorizaciju, u tjedan dana dijete pamti deset do dvadeset riječi. Kada djetetov vokabular dosegne oko dvjesto riječi dolazi do telegrafskog govora. Telegrafski govor označava spajanje dviju riječi, a izostavljaju se manje važne i kraće riječi. Početkom druge godine prema Berk (2015.) udružuje se izmjenjivanje redosljeda i gestikulirana komunikacija. Djeca u ovoj dobi uče kako upotreba jezika daje željene rezultate, na primjer dijete pokaže igračku i kaže „daj“. Nakon nekog vremena dijete povlači geste i počinje koristiti riječi. Andrešić i suradnici (2010.) ukazuju da su simptomi usporenog jezičnog govornog razvoja u ovom razdoblju djetetova života kada dijete ne pokazuje dijelove tijela na upit, ne imitira riječi i radnje odraslih, kada ne kombinira dvije riječi u rečenici, kada ne slijedi i ne razumije vrlo jednostavne upute kao što su dođi ili donesi i kada nema početka kombinatoričke i simboličke igre.

Prema Berk (2015.) u trećoj godini djetetova života pojavljuju se rečenice koje sadrže tri riječi. Djeca u ovoj dobi počinju svladavati gramatičke kategorije svog jezika, odnosno formiraju rečenice u kojima se nalaze pridjevi, članovi, imenice, glagoli i

prijedlozi. Isto tako kod djece između dvije i pol i tri godine javljaju se tri vrste negacije, odnosno koriste nepostojanje (nečega nema), odbijanje (kada se nečem protive) i poricanje (poricanje nečega). Smatra se kako su konstrukcije negacije oponašanje drugih odraslih osoba kojima je dijete okruženo. Tijekom ove dobi uz negaciju javljaju se i pitanja kod kojih djeca često rade pogreške, ali postupno sve točnije i točnije postavljaju pitanja. U razdoblju od tri i pol i šest godina djeca slažu složenije konstrukcije koje su sve više i više u skladu s pravilima jezika. U prethodnim istraživanjima utvrđeno da roditelji često ispravljaju djecu koja donose krive zaključke o značenju riječi, ali rijetko daju povratnu informaciju o gramatici. Na temelju ovog zaključka smatra se da djeca moraju imati unutarnje sredstvo za usvajanje jezika koje upravlja njihovim usvajanjem gramatičkih pravila. Isto tako utvrđeno je kako djeca tijekom predškolskog razdoblja ostvaruju veliki napredak u svladavanju pragmatike jezika. Djeca uče na koji način koristiti jezik u socijalnom kontekstu, a to znači da moraju čekati svoj red u razgovoru, zatim pratiti istu temu, jasno prenositi svoje poruke i prilagođavati se pravilima svoje kulture. Što se tiče usvajanja konverzacijskih vještina kod djece, može se zaključiti kako su ona od rane dobi vrlo vješta u konverzaciji. Ove vještine potiču se strpljivim komuniciranjem odraslih s malom djecom. Prema Andrešić i suradnicima (2010.) simptomi usporenog jezičnog govornog razvoja mogu primijetiti kod djeteta u ovoj dobi ako je rječnik siromašan, dijete ne izgovara većinu glasova, ako okolina ne razumije dijete, kada dijete ne razumije dvostruke ili trostruke upute, kada dijete ne koristi govor za rješavanje problema, te ako izostaje komunikacija s drugom djecom.

Berk (2008.) navodi da djeca u dobi od oko četiri i pet godina započinju s postavljanjem pitanja, te da se u ovom razdoblju djeca spoznajno razvijaju. Ako se na djetetova pitanja odgovora, time dijete proširuje svoje spoznaje i razvija znatiželju. Andrešić i suradnici (2010.) ukazuju kako su u ovom razdoblju djetetova života simptomi usporenog jezičnog govornog razvoja sljedeći: dijete ima mali fond riječi kojima se koristi, djetetove rečenice su jednostavne strukture, vrlo često su prisutne gramatičke pogreške, često izostavljanje glasova, dijete ne raspoznaje boje, ne razumije značenje riječi, dijete se često povlači i osamljuje, te je siromašna interakcija s okolinom koja ga okružuje.

Prema Berk (2015.) u šestoj i sedmoj godini djetetova života artikulacija glasova se pročišćava. U ovom razdoblju dijete koristi sve vrste riječi i ovladava sa svim vrstama

rečenica, te usvaja gramatičke pravila i iznimke. Djetetov rječnik u ovoj dobi je u pravilu bogat, kada dijete krene u školu dijete počinje učiti i pisani jezik, a temelj za pisani jezik je naravno dobar glasovni govor. Djeca u dobi od osam do devet godina završavaju artikulaciju. Tijekom cijelog života čovjek zapravo obogaćuje svoj rječnik i kulturu govorenja i pisanja. Andrešić i suradnici (2010.) navode kako su kod usporenog jezičnog govornog razvoja kod djece simptomi mogu primijetiti u pogreškama koje su prisutne pri izgovoru glasova, gramatičkih pogrešaka, teškoći djeteta u razumijevanju i uporabi pojedinih kategorija riječi kao na primjer ispod, iznad, pored i slično, kada se dijete ne sjeća važnih događaja i ne može ih ispričati, te kada ne zna pjesmice i priče.

4. SOCIJALNI SLOJ, SPOL, OBITELJSKI UTJECAJI NA RANO UČENJE RIJEČI I JEZIČNO POTICAJNA OKOLINA ZA DJECU

Govor je dio kulture i razvija se, dakle, ne samo govoreći, već i slušajući te, u suodnosu s drugim sudionicima, u kvalitetnom socijalnom okruženju (prema Velički, Katarinčić 2009.). Matijević (2019.) navodi kako se mogu primijetiti razlike u stupnjevima razvijenosti jezičnih vještina kod djece rane i predškolske dobi. Razvijenost jezičnih vještina kod djece ovisi o brzini osobnog razvoja djeteta, kvaliteti razvojno – poticajne okoline i u njihovom osobnom iskustvu. Razvoj govora kod djeteta složen je i suptilan proces na koji može utjecati mnogo različitih čimbenika, pa je upravo zbog toga obitelj, kao djetetovo najprirodnije okruženje, najbitnija u procesu razvoja govora, kao i ostalim razvojnim područjima (prema Škarić 2007). U predverbalnom i verbalnom razvoju koji je detaljno opisan i ovom radu može se uočiti kako djeca razvijaju oralnu ekspresiju po točno predviđenim razvojnim etapama koji nastaju kao rezultat interakcije s okolinom koja ih okružuje. Posokhova (2008.) zaključuje da se govor može razvijati samo uz neprestanu stimulaciju govornih centara u mozgu. Roditelji vrlo malo razgovaraju s novorođenčeta jer smatraju kako dijete u toj dobi ionako ništa ne razumije, što je pogrešno mišljenje. Matijević (2019.) iznosi činjenicu da je od velike važnosti da dijete ima iskustvene doživljaje i prilike za uvježbavanje kako bi se stekla određena znanja i vještine. Za dobar jezično-govorni razvoj djeci su potrebni kvalitetni jezični uzori, različite uporabne svrhe jezika i publika koja će ih rado slušati.

Spoj genetskih i okolinskih utjecaja spominje Berk (2015.) kao utjecaj na izgovaranje prvih riječi kod djece, raspon može biti velik. Istraživanja koja su provedena dovela su do zaključka kako su djevojčice nešto naprednije od dječaka u razvoju ranog rječnika. Poznato je da djevojčice ranije sazrijevaju, a ono utječe na razvoj lijeve hemisfere mozga. Na jezični razvoj utječe i temperament, povučenija i sramežljiva djeca lagano zaostaju za svojim vršnjacima u jezičnom razvoju, a isto se događa i kod djece koja imaju teži temperament. Također, na razvoj govora kod djece utječe i socioekonomski status. Djeca koja odrastaju u nižem socioekonomskom okruženju su izložena manjoj verbalnoj komunikaciji, nego djeca višeg socioekonomskog statusa.

Prema Posokhova (2008.) govor nije izolirana funkcija već dio jedne cjeline. Poticanje govora kao pojedinačne funkcije mora se poticati skupa sa ostalim psihičkim funkcijama. S funkcijom govora povezane su i inteligencija, pamćenje, pažnja i percepcija, te je zbog toga od iznimne važnosti poticati dječju psihu u cjelini. Govor dijete usvaja od najranije dobi, te se ova funkcija smatra najmlađom od svih ljudskih funkcija, zbog toga je ona uvelike osjetljiva na vanjske utjecaje, ali i na odstupanje drugih starijih psihičkih funkcija. Navodi se i kako je za dobar govorni razvoj djetetu potrebna poticajna okolina, kretanje, izlaganje svježem zraku i prirodnom svjetlu, emocionalni odnos s ljudima koji dijete okružuju, razgovor, čitanje i pričanje priča i poticanje razvoja fine motorike.

Berk (2015) navodi kako je provedeno istraživanje u kojem se utvrdilo kako osim interakcije roditelja s djecom veliku ulogu u razvijanju rječnika ima i čitanje slikovnica. S djecom nižeg socioekonomskog statusa provedeno otprilike 25 sati u čitanju slikovnica između prve do pete godine, a kod djeca višeg socioekonomskog statusa u prosjeku 1000 sati čitanja. Prema Matijević (2019.) kroz čitanje priča djeca razvijaju vještine razumijevanja i uče o strukturi priče. Roditelji, ali i odgajatelji bi trebali ne bi smjeli zapostaviti svakodnevnu aktivnost poput čitanja i pričanja priča djetetu zbog toga što to utječe na razvoj jezičnih i komunikacijskih vještina. Posokhova (2008.) zaključuje kako je dobar poticaj za razvoj govora kod djece i učenje poezije, zbog toga što djeca vole ritmične i rimovane pjesmice koje su ugodne i njima bliskog sadržaja i spontano ih pamte.

5. KOMPETENCIJE ODGAJATELJA U OTKRIVANJU GOVORNIH POREMEĆAJA

Radmila Rajka Zeba (2015.) zaključuje kako kompetentan odgajatelj mora posjedovati znanja iz pedagogije, psihologije i komplementarnih disciplina, posjedovati razvijene vještine slušanja, komuniciranja i savjetodavnog rada na temelju kojih će moći detektirati odstupanja u govoru s obzirom na dob djeteta, te da svakodnevno mora poticati razvoj govora i verbalne komunikacije kod djece. Kompetentnost odgajatelja od velike je važnosti upravo zbog toga što su predškolskoj ustanovi ima veliki broj djece s govornim i jezičnim poremećajima koji se otkrivaju u većini slučajeva pred upis djeteta u prvi razred osnovne škole. Navodi se kako je patologija govora kod djece rane i predškolske dobi u posljednje vrijeme uznapredovala s obzirom na stupanj i vrstu poremećaja, te kako je od ključne važnosti rana intervencija koja se pokazala kao opravdana i potrebna. Kompetentan odgajatelj ne dijagnosticira, ne postavlja dijagnoze, tumači nalaze, daje mišljenje i miješa se u tretman poremećaja već treba djelovati na razini djeteta i identifikacije problema, zatim kao podrška roditeljima s kojima se informira i savjetuje, te obavlja suradnju s logopedom i razvija metodičko didaktičke strategije djelovanja koje će utjecati na razvoj govora i komunikacije na razini skupine. Kompetentni odgajatelj u svom radu s djecom s govornim poremećajima prema djetetu se treba ophoditi s uvažavanjem i razumijevanjem, te mora biti pozitivan i poticati dijete. Odgajatelj na razini skupine svakako mora provoditi razne aktivnosti koje djecu uče uvažavanju različitosti i raditi na senzibiliziranju djece na tuđe probleme i tako razvijati njihovu empatiju. Provođenjem raznih aktivnosti u obliku igre i u zabavnom tonu treba poticati dijete da razvija određene aspekte govora. Autorica navodi kako je rad odgajatelja odgojno obrazovni, a ne terapijski, ali djeluje na razvoj djetetova samopouzdanja i motivaciju, a to je značajno za tretman djeteta kod logopeda.

5.1. AKTIVNOSTI ZA RANO POTICANJE RAZVOJA JEZIČNIH I KOMUNIKACIJSKIH VJEŠTINA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVU

Matijević (2019.) navodi da do sada provedena istraživanja pokazuju kako djeca koja su izložena većem broju različitih riječi imaju i bogatiji vokabular, kako djeca brže

usvajaju složenije gramatičke strukture ako dobivaju povratne informacije i da djeca s kojom se u razgovoru koristi ne pojednostavljen jezik brže i kvalitetnije razvijaju jezične i komunikacijske vještine.

Matijević (2019.) predlaže različite aktivnosti za poticanje jezičnih i komunikacijskih vještina koje se mogu provoditi od najranije dobi. U ovom radu prikazat će se neke od njih, te se isto tako aktivnost mogu međusobno kombinirati kako bi se mogli slijediti djetetovi interesi.

Aktivnost mali brbljavac koja se koristi u radu s djecom rane dobi, a se sastoji od pričanja djetetu tijekom obavljanja svakodnevnih radnji, koje se komentiraju i opisuju (na primjer: sada ćemo oprati ruke da budu čiste, sada ćemo ručati, za ručak imamo grašak), isto tako mogu se komentirati i djetetove radnje, zbivanja koja se događaju i predmete iz djetetove okoline (na primjer: uzeo si kamion, sviđa li ti se tvoj kamion?), na djetetovu neverbalnu komunikaciju odgovara se riječima (na primjer: vidim da želiš dohvatiti bager, da li se želiš igrati bagerom?), te se isto tako može postavljati pitanja i ostaviti dovoljno vremena da dijete odgovori, ako dijete nema dovoljno razvijen ekspresivni rječnik može im se ponuditi odgovor (na primjer: Rekla si još? Što želiš? Želiš li još čokolade?).

Autorica navodi kako djeca imaju veliku znatiželju za svijetom koji ih okružuje, te da ju je moguće iskoristiti tako što se započne razgovor o predmetima ili radnjama na koje su djeca usredotočila pažnju. Istraživanja koja su provedena su pokazala kako djeca ako su pokazala interes za određene pojmove ih puno brže usvajaju bez navođenja odrasle osobe.

Aktivnost uključi se, priključi se može se provesti u radu s djecom tako da se nastoji primijetiti djetetova usredotočenost i postaviti otvorena pitanja poput „ Zašto?“, i „Kako?“, te ostaviti dovoljno vremena da dijete da odgovor. Ako je dijete usredotočeno na neki objekt može mu se prezentirati nova riječ koju treba pojasniti, isto tako djetetu se mogu demonstrirati različite uporabe nekog predmeta kako bi dijete usvojilo različite pojmove i stvorilo mentalne veze s određenim pojmom (na primjer: zakotrljala si zelenu loptu, idemo vidjeti može li lopta poskakivati).

Autorica navodi i aktivnost pod nazivom *veselo čitanje*, te objašnjava kako knjige sadrže riječi koje djeca u svakodnevnom govoru nemaju priliku čuti. Navodi se kako dosadašnja istraživanja koja su provedena ukazuju da se interaktivnim čitanjem djeci

brže razvija ekspresivni govor tako da se razgovara i postavljaju pitanja tijekom i nakon pročitane priče, utvrđeno je i da djeca koja su uključena u raspravu o priči proširuju svoj vokabular, te što je diskusija o pročitanoj dublja, dijete usvaja sve više novih riječi. Prilikom čitanja djeci se može pokazivati i imenovati predmete i radnje u priči, koristiti glas tijekom čitanja koji mora biti izražajan i životopisan, te se može koristiti različita dubina i boja glasa za različite likove u priči, također se mogu imitirati zvukovi i pokazivati različite izrazi lica koji su vezani za pročitano. Djeci treba ponuditi bliske teme poput raznih zanimanja, životinja, prirode, igračaka i slično. Kako bi se dijete potaknulo na korištenje složenih rečenica treba postavljati pitanja otvorenog tipa (tko, što, kako, gdje). Ako se u tekstu nalazi nova riječ prije čitanja priče potrebno ih je pojasniti i motivirati djecu da ponove novu njima nepoznatu riječ. Priča koja je pročitana se može povezati s djetetovim životom, tako će dijete brže usvojiti nove pojmove.

5.2. GOVORNE IGRE I VJEŽBE ZA RAZVOJ GOVORA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI

U logopedskoj praksi prema Matijević (2019.) postoji iznimno mnogo govornih igara i vježbi, ali djeca koja su primorana vježbati stalno iste igre brzo gube interes za iste, zbog toga je djeci ponuditi raznovrsnost i igre prilagođavati i mijenjati. Spoj igre kao prirodne dječje djelatnosti te jezika koji je jedan od osnovnih sredstava sporazumijevanja u svijetu, djeci omogućuje neopterećeno učenje i ovladavanje društvenim, a zatim i jezičnim ulogama, korištenje naslijeđenoga iskustva, individualnosti te kreativnosti (prema Peti-Stantić 2008.). Djeci se trebaju pružiti prilike u kojima se mogu slobodno izražavati, a to se upravo može ostvariti kroz jezične igre kada odrasli djeci čitaju, pjevaju, pričaju, sudjelovanjem u dijalozima s odraslima te samostalnim izražavanjem u monolozima (prema Herljević 2007.).

Posokhova (2008.) predstavlja razne govorne igre i vježbe prema razvoju određenog područja kod djeteta. U daljnjem tekstu predstaviti će se po jedna igra koja razvija određeno područje kod djeteta.

Igra za razvoj slušne pažnje pod nazivom „Gdje je zazvonilo?“, koristi se u svrhu određivanja smjera zvuka i razvijanje orijentacije u prostoru, materijal koji se koristi je

zvončić. Dijete se posjedne u središte prostorije, te se zamoli da zatvori oči i zatim rukom pokaže smjer iz kojeg je zazvonilo zvono, kada dijete ispravno pokaže smjer odrasla osoba koja provodi govornu igru završava igru uz riječ „Gotovo!“.

Zatim se navodi igra za razvoj govornog sluha kao na primjer igra „*Pogodi tko te zove*“, svrha ove igre je prepoznati drugu osobu prema glasu, ova igra se igra samo u skupini s najmanje petero djece. Jedno dijete postavlja se u središte kruga i ono ima zatvorene oči, a druga djeca sjede u krugu. Osoba koja provodi ovu aktivnost pokazuje na jedno dijete koje sjedi u krugu i to dijete izgovara ime onoga tko stoji u središtu kruga, ako dijete pogodi tko je izgovorio njegovo ime otvara oči i drugo dijete ide u krug.

Postoje i razne igre za razvoj fonemske percepcije, jedna od njih pod nazivom „*Tko se sjeti više riječi*“ koristi se u svrhu aktiviranja fonda riječi, zatim slušnog pamćenja, koordinacije pokreta i govora. Za ovu aktivnost potrebna je lopta, a odrasla osoba koja provodi aktivnost skupa sa djetetom bira neki glas i prisjećaju se djetetu poznate riječi koje imaju taj glas u početnoj poziciji, kada odrasla osoba baci djetetu loptu dijete mora vrlo brzo izgovoriti riječ na zadani glas i baciti loptu natrag, ova aktivnost se može provoditi i sa većim brojem djece, ali se onda lopta baca nasumce.

Sljedeća igra koju ova autorica navodi je igra za razvoj govorne motorike uz korištenje „*bajke o Veselom jezičke*“, svrha ove bajke je jačanje mišića koji se koriste pri artikulaciji i usavršavanju pokreta jezika. U ovoj igri odrasla osoba koja provodi aktivnost priča djetetu bajku i izvodi odgovarajuće pokrete jezikom, koje dijete zatim oponaša, sadržaj bajke se može obogaćivati kako bi se zadržala djetetova koncentracija i pažnja.

Postoje i razne igre za razvoj fiziološkog i govornog disanja koje se mogu poticati uz igru „*Mornari*“ kojoj je svrha uvježbavanje regulacije intenziteta izdisaja, za ovu igru potrebno je pripremiti papirnate čamce i lavor napunjen s vodom. Odrasla osoba koja provodi ovu aktivnost dijete zamoli da sjedne pokraj lavora s vodom, na kojem su na rubovima nalijepljeni razni otoci različitih boja i veličina, te djetetu govori da s papirnatim brodom putuje od jednog otoka do drugog i mirno puše tako da se čuje glas „f-f-f...“, a kada iznenada zapuše bura čuje se glas „p-p-p...“.

Igre za razvoj glasa kod djece provode se uz razne igre, jedna od njih je igra „*Prepoznaj prema intonaciji*“, svrha ove igre je uvježbavanje glasa i mimike, osoba koja

provodi ovu aktivnost skupa sa djetetom glumi veselu, iznenađenu, bolesnu i ljutitu osobu i odgovarajućom intonacijom izgovaraju kratke riječi poput: „joj-joj-joj!“ i -„jau-jau –jau!“. Drugo dijete treba pogoditi raspoloženje osobe prema intonaciji koja je korištena.

Postoje i igre koje se koriste za razvoj fine motorike kod djece kao što je igra „*Čarobna torbica*“ kojoj je svrha uvježbavanje vizualne pažnje, pamćenja i razvijanje sposobnosti da se određeni premet prepozna dodiranjem, ova igra aktivira i fonemsku svijest kod djeteta. Potreban materijal za ovu igru je platnena vrećica i razni sitni predmeti kao što su ključevi, razne igračke, komadići kartona i slično. Odrasla osoba koja provodi ovu aktivnost daje djetetu da dobro prouči svaki predmet koji će staviti u platnenu vrećicu, zatim dijete stavlja ruku u vrećicu i dijete imenuje predmet koji je napipalo ili dijete opisuje pridjevima određeni premet koje je napipalo, a osoba koja provodi aktivnost pogađa o kojem se predmetu radi.

Prema Matijević (2019.) niti jedna od govornih vježbi i igara ako se provodi ispravno neće biti beskorisna ili štetna za dijete, te da ove igre i vježbe doprinose daljnjem razvoju govora i komunikacijskih vještina kod djece.

6. VAŽNOST PREVENCIJE POREMEĆAJA GOVORA U DJECE

U ovom radu u poglavlju predverbalnog i verbalnog razvoja navedeni su stupnjevi razvoja, te odstupanja koja se mogu pojaviti kod djece, te su detaljno opisana kako bi se mogao pratiti tijek razvoja prema dobi djeteta. U ovom dijelu završnog rada bit će govora o važnosti prevencije poremećaja govora kod djece radi sprečavanja nastanka patoloških promjena i poremećaja u govoru.

U posljednjih nekoliko godina Matijević (2019.) primjećuje kako se sve češće pojavljuje zabrinutost roditelja zbog razvoja jezika i govora kod djece, te smatra kako je to zbog sve veće osviještenosti, ali i uvelike zbog zahtjeva društva i sustava koji se postavljaju pred roditelje i djecu.

Pokazatelj ukupnog djetetovog razvoja prema Andrešić i suradnicima (2010.) je tijek razvoja jezika i govora, ali kako njegov razvoj mogu narušiti različiti rizični faktori poput prijevremenog rođenja djeteta, niska porođajna težina, oštećenje sluha, moždana krvarenja, zanemarivanje i zlostavljanje djeteta, te niz drugih stanja. Navode kako je prepoznavanje odstupanja, intervencija u razdoblju rane dobi i pojačane stimulacije razvoja govora sprječava nastanak poremećaja koji će se zasigurno negativno odraziti na djetetov cjelokupni razvoj.

Posokhova (2008.) potvrđuje kako je svaki poremećaj uvijek lakše spriječiti nego kasnije liječiti, te da je prevencija najvažniji zadatak medicine i edukacijske rehabilitacije. Također, kod prevencije poremećaja u govoru treba biti usmjerena na sprečavanje nastanka bilo kakvih patoloških promjena ili stanja u govorom sustavu koja se mogu pojaviti kod djece i odraslih. Prevencija koja se provodi djeluje na tri razine, prva razina je sprečavanje nastanka bilo kakvih odstupanja koja se pojavljuju u govoru i jeziku, zatim sprečavanje prijelaza odstupanja koje je već nastalo u kronično stanje, te provođenje socijalne adaptacije osobe koja ima teškoće s kroničnim govorno-jezičnim poremećajem i sprečavanje da se pojave neželjene popratne psihičke pojave. Veliki broj poremećaja u govoru koji nastanu u ranoj dobi djetinjstva često traju više godina, te tako otežavaju život osobi. Djetetu govorna teškoća smeta, te osjeća svoju manu zbog sprečavanja komuniciranja s okolinom i zbog toga pati i postupno se zatvara u svoj unutarnji svijet. Ako se radi o stvarnom poremećaju govora djetete neće samo „prerasti teškoću“. Govorni poremećaj se kroz vrijeme ukorjenjuje

sve dublje i s vremenom ga je teže ukloniti. Upravo zbog toga je vrlo važno da se spriječi bilo kakav nastanak odstupanja u govornom razvoju.

7. POREMEĆAJI IZGOVORA – UZROCI, PREPOZNAVANJE I SPRJEČAVANJE POREMEĆAJA

Najučestaliji govorni poremećaj koji se javlja u općoj populaciji djece prema Andrešić i suradnicima (2010.) je poremećaj izgovora. Ovaj poremećaj je vrlo često kod djece s poteškoćama u razvoju. Posokhova (2008.) naglašava kako djeca kod koje je prisutan poremećaj izgovora ne mogu pravilno izgovoriti određene glasove, djeca glasove međusobno zamjenjuje ili ih izostavljaju, te nepravilno izgovaraju slogove i cijele riječi, bez obzira na to što je fond riječi dovoljno bogat i govor je gramatički pravilan. Uzroci poremećaja govora mogu se podijeliti na biološke i socijalne, ali se ovi uzroci najčešće isprepliću. Česti uzrok kod odstupanja izgovora su razne veće ili manje nepravilnosti koje su prisutne u anatomskoj građi govornih organa koje su nastale tijekom embrionalnog razdoblja ili ranog djetinjstva, nepravilnosti su razne i mogu se javiti u obliku anomalije zagrima, usana, jezika, nepravilnosti zuba i nepca. Kod nepravilnog izgovora još učestaliji je uzrok nedovoljne pokretljivosti i opća nespretnost govornih organa. Još jedan uzrok koji je moguć i uzrokuje nepravilan izgovor je slabo razvijen fonemski sluh, dijete ne razlikuje neke od akustičnih bliskih glasova te ih zamjenjuje i u vlastitom govoru. Probleme kod nepravilnog izgovora može uzrokovati i nepravilan pristup razvoju govora djeteta u obitelji, obitelj djetetu vrlo često tepa te to koči razvoj ispravnog izgovora. Suprotnost ovoj pojavi u obiteljima je kada roditelji traže od djeteta da neke riječi čisto i ispravno izgovori, a dijete još nije spremno za to. Do neispravnog izgovora može doći i kada dijete oponaša lošeg uzora iz svoje okoline. Nepravilan izgovor kod djece može se pojaviti i zbog istodobnog učenja dva ili više jezika, zbog toga što djeca prenose način izgovora glasova iz jednog jezika u drugi. Poremećaj izgovora koji je jedan od ozbiljnijih je svakako obrazovna zapuštenost zbog rane socijalne deprivacije djeteta. Iz navedenih činjenica u ovom radu može se zaključiti kako dijete ne može svladati govor ako nema nikoga tko će s njim razgovarati. Također, dijete se u nekim slučajevima može vratiti infantilnom govoru, a to se vrlo često događa kada se rodi novo dijete u obitelji, zbog razvoda roditelja, sukoba u obitelji i smrt djetetu bliske osobe. Poremećaji u izgovoru mogu isto tako nastati zbog blagog oštećenja fiziološkog sluha, ali i kod blagog zaostajanja u kognitivnom razvoju djeteta.

Poremećaj izgovora prema Andrešić i suradnicima (2010.) može se uočiti na razini glasova ili riječi, te da se ovaj poremećaj može javiti u tri oblika. Prvi oblik poremećaja izgovora se javlja u obliku izostavljanja ili nečujne realizacije glasa koji se naziva omisija. Kod ovog oblika poremećaja izgovora dijete ne može izgovoriti neki glas, na primjer dijete umjesto da izgovori glas „riba“ izgovora „iba“. Zatim drugi oblik poremećaja izgovora se pojavljuje u obliku zamjene glasa, ovaj oblik naziva se supstitucija, u kojem dijete glas ili skupinu glasova koje ne može izgovoriti zamjenjuje drugim glasom na primjer „šuma“ dijete izgovara „suma“. Treći oblik koji se može pojaviti je nepravilno izgovaranje glasa ili skupine glasova, ovaj oblik naziva se distorzija u kojem dijete izgovara glasove, ali dolazi do toga da zvukovna realizacija odstupa od standardnog izgovora, gdje dolazi do jako umekšanog izgovora glasova Š/Č/Ž ili do grlenog izgovora glasa R i slično. Ovi oblici poremećaja izgovora mogu biti sustavni ili nesustavni. Ako je poremećaj sustavni dijete će u svom govoru uvijek na isti način raditi određene pogreške, a ako je poremećaj nesustavni dijete neće uvijek i na isti način raditi pogreške u izgovoru glasova, te je vrlo često da će dijete u nekim situacijama glasove pravilno izgovoriti. Kod nesustavnog poremećaja izgovor može pratiti rani govorni razvoj, te ako pogreške nisu česte smatraju se dijelom normalnog govornog razvoja sve do četvrte godine djetetova života. Ako nesustavne greške izgovora ostanu i nakon četvrte godine djetetova života govorimo o leksičkoj dislaliji ili nesigurnoj slici riječi. Autorice navode kako poremećaj izgovora najčešće zahvaća cijelu glasovnu skupinu, te da glasove dijelimo na nekoliko glasovnih skupina prema kojima se može razlikovati poremećaje koji mogu nastati.

Sigmatizam je poremećaj izgovora glasova, te je najučestaliji iz sljedeće glasovne skupine: /S/Z/C/, /Š/Ž/Č/, /DŽ/Đ, glasovi iz ove skupine mogu biti zamijenjeni međusobno ili zamijenjeni drugim glasovima, a to su najčešće glasovi /T/ i /D/. *Rotacizam* je poremećaj izgovora glasova /R/. *Lambdacizam* je poremećaj izgovora glasova /L/ i /LJ/. *Kapacizam* i *gamacizam* jesu poremećaji izgovora glasova /K/ i /G/, kod ovog poremećaja glasovi su najčešće zamijenjeni /K/ glasom /T/, a /G/ glasom /D/. *Tetacizam* i *deltacizam* jesu poremećaji izgovora glasova /T/ i /D/. Dok je *etacizam* poremećaj izgovora glasa /E/.

Kod svakog djeteta razvoj izgovora je individualan i postupan, neka djeca vrlo brzo i lagano pravilno progovore sve glasove, dok neka djeca do pravilnog izgovora glasova dolaze preko mnogobrojnih pogrešaka. U nastavku je prikazana tablica koja

predstavlja izgovorne norme za pojedine glasove i glasovne skupine i služi kao orijentacija.

Tablica 2: Pravilan izgovor glasova u određenoj dobi

PRAVILAN IZGOVOR GLASOV:	OČEKUJEMO KOD DJETETA U DOBI OD:
A E I O U P B T D K G M N V L F J H	3 do 3,5 godina
S Z C L J N J R	4 – 4,5 godina
Š Ž Č DŽ Đ Ć	5 – 5,5 godina

Izvor: Andrešić i suradnici (24:2010.)

Iz tablice se može zaključiti kako bi djeca od 5,5 godina trebala pravilno izgovarati sve glasove našeg izgovornog sustava.

Ako se se uoče teškoće kod djeteta Andrešić i suradnici (2010.) ukazuju da je vrlo važno potražiti pomoć logopeda, koji će procijeniti djetetovu zrelost i mogućnost suradnje u terapiji. Kod terapije uspješnost i duljina kod djeteta s poremećajem izgovora će ovisiti o mnogim čimbenicima, a to su uzroci zbog kojih je nastao poremećaj, težina poremećaja, redovitost djeteta u terapiji, podrška i pomoć koju djetetu pruža obitelji, motivacija djeteta, radne navike i dob djeteta.

8. JEZIČNE TEŠKOĆE

Jelena Kraljević Kuvač (2015.) ukazuje kako se u prošlosti smatralo da su kod djece s jezičnim teškoćama sve druge kognitivne funkcije uredne, međutim istraživanja su pokazala da djeca s jezičnim teškoćama postižu niže rezultate od drugih ispitanika pri ispitivanju neverbalnih sposobnosti.

Ako se uoče zaostajanja ili odstupanja u jezično – govornom razvoju djeteta Andrešić i suradnici (2010.) ukazuju kako možemo razlikovati nekoliko tipova teškoća, a to su usporen jezično – govorni razvoj ili nedovoljno razvijen govor, nerazvijen govor i posebne jezične teškoće.

Prema Jelena Kraljević Kuvač (2015.) djeca s jezičnim teškoćama kasno progovaraju nego ostala djeca, te da se to odražava na vještine čitanja i pisanja, a posebno na socijalne vještine djece.

8.1. USPOREN JEZIČNO – GOVORNI RAZVOJ I NEDOVOLJNO RAZVIJEN GOVOR

Ako dijete do četvrte godine života prema Andrešić i suradnicima (2010.) zaostaje u ranom jezičnom-govornom razvoju možemo smatrati da dijete ima usporen jezično govorni razvoj, a ako se ove teškoće zadrže i nakon četvrte godine djetetova života tada govorimo o nedovoljno razvijenom govoru kod djeteta. Djeca s ovim teškoćama progovaraju kasnije od svojih vršnjaka, govore manje i koristi se s ograničenim brojem riječi, koriste kraće i jednostavne rečenice, može se primijetiti da je redoslijed riječi neuobičajen, govor djece s ovom teškoćom često je nerazumljiv okolini, te imaju teškoća kod razumijevanja pitanja i naloga koji im se upućuju.

8.2. NERAZVIJEN GOVOR

Andrešić i suradnici (2010.) naglašavaju da se ovaj poremećaj odnosi na najteži oblik poremećaja jezično – govornog razvoja kod djece i podrazumijeva odsustvo govora ili može primijetiti vrlo oskudno rječničko i gramatičko izražavanje. U najtežim slučajevima ovog poremećaja dijete uopće ne govori i ne razumije tuđi govor, ovaj poremećaj se kod najtežih slučajeva može zapaziti prije druge godine djetetova života. U blažim slučajevima djeca koriste gestu i postoji naznaka djetetove želje za komunikacijom koji prati otežano sporazumijevanje s okolinom i oskudno razumijevanje.

8.3. POSEBNE JEZIČNE TEŠKOĆE

Posebne jezične teškoće imaju nepoznat uzrok prema Andrešić i suradnicima (2010.), te da se one odnose na djecu koja posjeduju siromašne jezične vještine u odnosu na dob djeteta. Glavne karakteristike posebnih jezičnih teškoća kod djece su kasnije progovaranje, jezični razvoj je usporen i djeca imaju siromašan i ograničen rječnik, javlja se nepravilna sintaksa i agramatične rečenice, djeca imaju prosječnu razvijenost općih intelektualnih sposobnosti, te kod djece nisu prisutna organska oštećenja, oštećenja sluha ili teški emocionalni poremećaji.

9. POREMEĆAJI RITMA I TEMPORA GOVORA

Kod poremećaja ritma i tempora govora Jelena Kraljević Kuvač (2015.) uočava vrlo često oklijevanje, zastoje, stanke i ispravljanja, te naglašava da su vrlo zabrinjavajuće netečnosti koje se javljaju unutar riječi i koje su praćene napetošću.

Andrešić i suradnici (2010.) navode kako pod poremećaje ritma i tempora govora spadaju mucanje, brzopletost i usporen tempo govora ili bradilalija.

9.1. MUCANJE

Prema Jelena Kraljević Kuvač (2015.) mucanje vrlo složen fenomen, te se manifestira na govornom, psihološkom, tjelesnom i socijalnom području. Mucanje se definira kao komunikacijski poremećaj. Ovaj poremećaj praćen je učestalim ponavljanjem glasova, slogova i jednosložnih riječi, zatim produživanja glasova, umetanjem, korištenje pauza unutar riječi, čujne ili tihe blokade, napetosti i zamjene riječi. Možemo razlikovati primarna i sekundarna obilježja mucanja. Primarnim obilježjima mucanja smatraju se mucajuće netečnosti, dok se sekundarna obilježja mucanja pojavljuju kao reakcija na te netečnosti. Sekundarna obilježja pojavljuju se u obliku naučenih ponašanja ili kao popratni pokreti i tikovi, te se njima pokušava izbjeći primarno mucanje, izbjegava se kontakt očima, pojavljuje se učestalo treptanje, dolazi do kočenja čeljusti i treperenja nosnica. Mucanje se najčešće pojavljuje tijekom predškolske dobi i češće je prisutno kod muške djece, ključna je i genetska predispozicija, te se često pojavljuje kod djece koja imaju fonološke i artikulacijske teškoće i teškoće kod učenja. Smatra se da je rizik za pravo mucanje veći ako mucajuće netečnosti traju duže od šest mjeseci. Navodi se i kako mucanje kod djece može biti fiziološko u slučaju da se radi o normalnoj netečnosti tijekom jezičnog i govornog razvoja, mucanje može biti i razvojno te ga karakterizira spor i neravnomjeran govor u kojem se mogu uočiti pauze, produljivanje vokala, ponavljanje slogova i glasova, te strah. Mucanje kod djece može biti i neurogenog uzroka ako je nastalo kao posljedica traume u središnjem živčanom sustavu u ovom slučaju netečnosti se javljaju na svim dijelovima i svim vrstama riječi. Mucanje se najčešće

javlja između druge i sedme godine života djeteta i ono može nastupiti postupno ili naglo. Istraživanja su pokazala da se 65% do 85% djece spontano oporavi, ali ako su ovi simptomi izraženi i dugotrajni potrebno je potražiti pomoć logopeda zbog toga što djeca nakon nekog vremena počinju gubiti samopouzdanje, te počinju smatrati da je govorenje iznimno teško i zbog toga ne mogu ostvariti svoj puni potencijal.

Prema Andrešić i suradnicima (2010.) rad s djecom u predškolskoj ustanovi koja imaju poteškoću s mucanjem trebao bazirati na radu na samopouzdanju djeteta i njegovom osvješćivanju koliko je bitno i što ono zna napraviti, na poticanju njegove neovisnost i ohrabrivanju djeteta, vrlo je važno da pažnja usmjeri na ono što dijete govori, a ne na to kako govori, dok dijete govori ne smije ga se prekidati, niti ga se upozoravati na pogreške u govoru, ne preporučuje se da se završavaju riječi ili rečenice djeteta. Dijete nikada ne smije mucanje doživjeti kao svoj neuspjeh ili krivnju. Djetetu odgajatelj trebaju biti dobar govorni uzor, govoriti jednostavnim rečenicama, mirno i sporije, isto tako se preporučuje pjevanje zbog toga što u pjevanju nema mucanja pa se tako podržava pravilan ritam koji je kod mucanja poremećen.

9.2. BRZOPLETOST

Andrešić i suradnici (2010.) ukazuju da je brzopletost poremećaj tečnosti govora. Kod ovog poremećaja može se zapaziti ubrzan tempo govora, vrlo su česte artikulacijske pogreške u govoru i nepravilan je izgovor glasova, djeca imaju jako siromašan rječnik, rečenice su kratke i isprekidane, kada dijete koristi duže rečenice mogu se primijetiti gramatičke pogreške, može se primijetiti kako dijete koristi prekide i čini se kao da ne zna što će unaprijed reći. Također su prisutni i zastoji i zamuckivanja, glas može zvučati promuklo. Djeca koja imaju ovaj poremećaj govora vrlo često toga nisu svjesna za razliku od djeteta koje muca. Zbog toga okolina teže prepoznaje ovaj poremećaj. Navodi se da bi se rad u predškolskoj ustanovi trebao bazirati na češćem mijenjanju aktivnosti i češćim stankama pošto djeca s ovim poremećajem imaju kratku i otklonjivu pažnju, djecu bi trebalo usporavati u aktivnostima zbog brzopletosti, potrebno je često koristiti pjesme i recitacije zbog toga što se tako usporava govor i potiče usvajanje ritma i melodije, svakako se preporučuje pričanje i prepričavanje priča čime se potiče sposobnost pamćenja. Kroz igru i zabavu treba poticati motoriku cijelog tijela kod djece, a može se uvrstiti hodanje po taktu, plesanje, pljeskanje rukama i

slično, tako se razvija auditivna pažnja koja je od velike važnosti za razvoj govora i jezika. Navodi se kako vrlo malen broj djece ima poremećaj čistog mucanja ili brzopletosti većinom se ova dva poremećaja isprepliću, upravo zbog toga prilikom dijagnostike brzopletost se može vrlo lako zamijeniti s mucanjem.

9.3. BRADILALIJA

Bradilalija je poremećaj kod kojeg se javlja pretjerano spor govor ukazuju Andrešić i suradnici (2010.) te zaključuju kako se ovaj poremećaj javlja kao posljedica organskih oboljenja središnjeg živčanog sustava, ali i kod djece koja imaju mentalnu retardaciju i kod psihički bolesnih osoba. Obilježje bradilalije je produživanje svih glasova, a posebno samoglasnika, može se primijetiti usporen ritam i tempo govora. Djeca s ovim poremećajem su i inače usporena i troma, te ostavljaju dojam tromosti i nezainteresiranosti. Kako bi djeca s ovim poremećajem napredovala u predškolskoj ustanovi je vrlo važno provoditi, poticati i vježbati motoriku cijelog tijela, zbog toga što se tako razvija i motorika govornih organa, ali i sam govor.

10. ZAKLJUČAK

Razvoj percepcije i spoznaje u dojenačko doba ostvaruje izvanrednu sposobnost, a to je jezik. Govorni razvoj je uvelike povezan s drugim razvojnim procesima te su oni međusobno povezani i utječu jedni na druge, dok se određeni aspekti jezika kod djece stječu interakcijom sa svojom okolinom. Djeca prije nego što izgovore svoju prvu riječ na mnogo načina komuniciraju sa svojom okolinom i tako se pripremaju za govor. Ona sama pažljivo slušaju ljudski govor i sama proizvode glasovne zvukove.

Iz ovog završnog rada jasno se može zaključiti kako je potrebno da dijete za uredan govorno- jezični razvoj mora usvojiti određene biološke, psihološke i sociološke procese. Djeca prolaze kroz izuzetno složeni proces usvajanja jezika, a opet ga s lakoćom usvajaju, međutim kod neke djece se mogu pojaviti poremećaji jezično govorne komunikacije. Uzroci takvih poremećaja mogu biti brojni i proizlaziti iz različitih izvora. Važno je napomenuti da odrasle osobe koje okružuju djecu moraju reagirati što ranije na govorni poremećaj kako bi se on suzbio ili ograničio jer uredno razvijen jezik i govor preduvjet su za primjeren razvoj djeteta, za njegovo daljnje školovanje i socijalizaciju.

Potreba za stručnom intervencijom logopeda je u zadnje vrijeme sve veća, te se upravo zbog toga za uredan razvoj govora kod dijete potrebna suradnja obitelji, odgajatelja, logopeda i ostalog stručnog osoblja, jer jedino kroz suradnju se može pomoći djetetu i pružiti mu potrebnu podršku u savladavanju govornog poremećaja. Rad odgajatelja mora se bazirati na svakodnevnom poticanju razvoja govora i verbalne komunikacije kod djece, te detektiranje bilo kakvih odstupanja u govoru s obzirom na dob djeteta. Odgajatelj kroz provođenje raznih aktivnosti treba poticati dijete na razvoj određenih aspekata govora, rad odgajatelja je odgojno obrazovni, ali kod djece razvija samopouzdanje i motivaciju, što je značajno za tretman djeteta kod logopeda.

11. LITERATURA

KNJIGE

- 1 Andrešić, D., Benc Štuka, N., Gugo Crevar, N., Ivanković, I., Mance, V., Mesec, I., Tambić, M. (2010). Kako dijete govori? Razvoj govora i jezika, najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi. Zagreb: Planet Zoe d.o.o.
- 2 Berk, L.E. (2008). Psihologija cjeloživotnog razvoja. Naklada Slap, Jastrebarsko
- 3 Berk, L.E. (2015). Dječja razvojna psihologija. Naklada Slap, Jastrebarsko
- 4 Herljević, I. (2007). Pjesme i igre za razvoj govora pravilnog izgovora, bogatog rječnika, dugog pamćenja i dječje zabave. U I. Posokhova (Ur.), Govor, ritam, pokret Buševac: Ostvarenje
- 5 Kuvač Kraljević, J. (2000.) Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama. Zagreb: Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- 6 Matijević, K. (2019). Progovorimo lako - Pokaži mi kako. Velika Gorica: Planet Zoe
- 7 Peti – Stantić, A., Velički V. (2008). Jezične igre za velike i male. Zagreb: Alfa
- 8 Posokhova, I. (2008.) Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece: priručnik za roditelje. Lekenik: Ostvarenje
- 9 Starc, B., Čudina Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga

- 10 Škarić I. (2007.). Govorne poteškoće i njihovo uklanjanje. Zagreb: Mladost
- 11 Katrainčić, I. i Velički, V. i (2011). Stihovi u pokretu. Zagreb: Alfa d.d.
- 12 Velički, V. (2009). Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću. METODIKA: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi

MREŽNE STRANICE

- 13 Zeba, R. (2015.) Značenje govora u ranom odgoju i obrazovanju [Online] (05.02.2015.) Dostupno na - <http://logoped-zeba.com.hr/znacenje-govora-u-ranom-odgoju-i-obrazovanju/> [Pristupljeno: 01.08.2022.]
- 14 Zeba, R. (2015.) Kompetencije odgajatelja u otkrivanju govornih poremećaja [Online] (05.02.2015.) Dostupno na - <http://logoped-zeba.com.hr/znacenje-govora-u-ranom-odgoju-i-obrazovanju/> [Pristupljeno: 01.08.2022.]

12. POPIS TABLICA

Tablica 1.: Razvoj jezičnih komponenti od rođenja do desete godine djeteta

Tablica 2: Pravilan izgovor glasova u određenoj dobi

13. SAŽETAK

Jezična postignuća kod djece potiču mnoga pitanja o razvoju govora i govornim poremećajima, te su kroz ovaj završni rad prikazana kompleksnost razvoja i različiti uzroci koji mogu dovesti do poremećaja govora kod djece. U radu su prikazane glavne teorije o govornom razvoju: bihevioristička, nativistička i interakcionistička te su detaljno objašnjena njihova gledišta. Govorni razvoj dijelimo na predverbalno i verbalno razdoblje gdje je ovisno o kronološkoj dobi opisan djetetov napredak u govornom razvoju, te su navedeni najčešći simptomi koji ukazuju na usporeni jezično govorni razvoj. Naglašena je važnost kompetentnosti odgajatelja u otkrivanju govornih poremećaja i njegov odnos prema djetetu kao i senzibiliziranje cjelokupne skupine prema djetetu s govornim poremećajem. Detaljno su opisani najučestaliji govorni poremećaji izgovora i mogući uzroci ovih poremećaja, te način za njihovo prepoznavanje i sprječavanje. Nadalje su opisane ostale jezične poteškoće koje se mogu pojaviti kao što su usporen jezično – govorni razvoj ili nedovoljno razvijen govor, nerazvijen govor i posebne jezične teškoće.

Ključne riječi: razvoj govora, govorni poremećaji, prevencija govornih poremećaja, uloga odgajatelja.

14. SUMMARY

Language achievement in children prompts many questions about speech development and speech disorders and through this final paper, the complexity of development and the various causes that can lead to speech disorders in children are presented. The main theories on speech development are presented in the paper: behaviorist, nativist and interactionist, and their points of view are explained in detail. Speech development is divided into a pre-verbal and verbal period where, depending on the chronological age, the child's progress in speech development is described, and the most common symptoms indicating slowed language and speech development are listed. The importance of the educator's competence in detecting speech disorders and his attitude towards the child, as well as sensitizing the entire group towards a child with a speech disorder, was emphasized. The most frequent speech disorders of pronunciation and the possible causes of these disorders are described in detail, as well as the way to recognize and prevent them.

Key words: speech development, speech disorders, prevention of speech disorders, role of educators.